

RÁKÓCZY ZSIGMOND tehát nem e veszedelmes fenevadak bőrét akarta olyan nemes és szelíd célra fölhasználni, mint a könyvkötés, ő valószínűleg ezeknek az állatoknak a létezéséről sem tudott. Sokkal jámborabb állatokká vedlenek a „cápák“, ha megnézzük a chagrin szó definícióját a *Lexicon des gesammten Buchwesens*-ben: „Bőrkészítésmód, azután más könyvkötőanyagok neve is. Eredetileg számár- és öszvérbőr, „libatopp“ (Melde) magjával szemcséssé téve, ismerete Törökországból terjedt el. Jelenleg ez az elnevezés nem az anyagra, hanem csak a kidolgozásmódra vonatkozik.“

CSAPODI CSABA.

A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei. Szemző Piroska hasznos összeállításához (MKSzemle, 1930, II. füzet) kiegészítésképpen érdemesnek tartom a következőket hozzáfűzni: Müller József pesti üzletével egyidőben Ivanics Zsigmondnak Budán volt könyvkereskedése és kölcsönkönyvtára. A bécsi származású Ivanics 1807—1815-ig Budán tartotta fenn az üzletét, majd Pestre helyezte át. Főként idegen nyelvű munkák és antikváriák voltak nála feltalálhatók. Távozása után 1818-ban Burián Pál rendezte be Budán, a Halvárosban könyvesboltját, majd kölcsönkönyvtárt is nyitott. Mindkét esetben csupán mellékfoglalkozás volt a könyvkölcsönzés, de Erb Frigyes, volt hannoveri tisztviselő, 1823-ban már kizárólag kölcsönkönyvtári jogért folyamodott Pesten. Kérését nem teljesítették. Az 1840-es években Unverdorben Amália tartott fenn Budán nyilvános kölcsönkönyvtárt, amelynek 1842-ből való kéziratos könyvjegyzékét Budapest székesfőváros levéltára őrizi. A 140 lapra terjedő, németnyelvű katalógus legnagyobbbrészt németnyelvű munkákat tartalmaz, de kisebb számban magyar és francia könyvek is előfordulnak benne.

Ezekon kívül természetesen számos kisebb könyvkölcsönző működött hivatalos engedély nélkül az országban. Így az 1790-es évek politikai mozgalmi során a baráti körökön belül sok, ú. n. Lsekabinett alakult, ilyeneket tartottak fenn a szabadkőműves páholyok is és Strohmayr Ignác pesti könyvkereskedő, aki a kor politikai mozgalmaiban kétes szerepet játszott, megbízható üzletfeleinek valósággal rendszeresen kölcsönözte ki mindazokat a politikai műveket, melyeket a cenzura az országból kitiltott. A Martinovics-összeesküvés elnyomása után, a reakció felülkerekedésének idején mindezek eltűntek. A XIX. században viszont a pesti zsidóárusok nemcsak használt könyvekkel kereskedtek, de azokat kölcsön is adták. Ezeknek az alkalmi árusoknak vajmi kevés érdemük van a szellemi élet terén, de a közönséget ők szoktatták a könyvkölcsönzéshez.

KÓSA JANOS.

A színek szerepe és jelentősége a könyvben és a könyvön. A könyv mértani jellegű, lapos, hasábalakú test. Felépülését tekintve jelek útján szellemi jelentéseket hordozó sík lapok összességéből áll. Mind külső, anyagi mivoltában, mind belső, szellemi valóságában egységes tárgy. Külső egysége a kötöttségben, zártságban és

tömörszerűségben, a belső pedig az alkotó elemein, lapjain hordozott szellemi tartalom folyamatos végigömlése útján nyilvánul meg. A könyv térbeli valósága magán hordja mind az anyagszerűségnek, mind a célszerű kialakítottságnak a bélyegét.

Hogyan függ össze a könyvet létezésében meghatározó, valamint sajátos kialakítását is döntően megszabó szellemiség a könyv tapasztalati valóságával?

Külsőleg a könyv zárt felépítettségű tárgy; belsőleg azonban a szó szoros értelmében is nyitott természetű. Folyamatosan ömlő rész-elemei: a lapok szétnyílnak, feltárulnak az olvasó előtt. E feltáulásra annál is inkább szükség van, mert különben a könyv tisztán szellemi jelentésegysége nem volna átélhető.

A könyv lényege, lelke mindig valami jelentéstartalom. E tartalmat az alkotórészek: a síklapokon alkalmazott jelek tolmácsolják. A könyv esszenciális tapasztalati valósága a benne adott jelekben áll. A jeleken kívül a könyv egésze is, minden része is csak a hordozásra szolgál. A hordozó és a hordozott: vagyis a könyv anyagi-tapasztalati valósága és a jelrendszer közti összefüggés alapján véve optikai természetű. A könyv tehát olyan tapasztalati valóság és kulturális alkotás, amely hordozó közegből és hordozott jelekből áll s összevonatkozásuk látásos átélése útján valamely zárt szellemi jelentérendszerrel ragadhatunk meg.

Igen sok probléma merül fel a könyvfogalommal kapcsolatban. Ezek részben lélektani és esztétikai, részben pedig könyvtudományi vonatkozásúak. Tanulmányunk keretében az optikai természetű kérdések tárgyalására szorítkozunk. A színnek is, továbbá a megvilágítási (világosságkülönbségi) tényezőknek is alapvető jelentőségű szerepük van a könyvben a jelzés és jelhordozás terén. A következőkben a színnek elemi szerepét és jelentőségét vizsgáljuk a könyvben és a könyvön.

Valamely síkon, vagy megközelítően síknak tekinthető felületen háromféleképpen helyezhetők el látási úton jól felfogható jelek: 1. egynemű felületeken eszközölt bemélyedések; 2. a jelek kidomborítása; 3. végül a sík egynemű színének, fényének, megvilágításának megváltoztatása útján. Így homorú, domború és sík jelek állnak elő. Érzékiségünk számára utóbbi a legmegfelelőbb jelközlési, prezentálási mód, történjék bár írás, festés, rajzolás, fényképezés vagy vetítés útján. A felülethiányon vagy felületmegszakadáson alapuló jelkifejezés plasztikus mivoltán át fejt ki optikus és igen erős taktikus hatást. Bármiféle jelek síkfelületi közlésére és kifejezésére nyilván az elűtő szín és az élesebb fény alkalmazása felel meg leginkább. Természetesen a jeleket hordozó síkfelület színéhez hasonló színű jeleket is alkalmazhatunk,

ez esetben azonban színezeti és megvilágítási különbségeknek kell fennállaniuk.

A főkövetelmény abban áll, hogy a hordozó: a megjelenítés alapjául szolgáló felület és a jel élesen elüssön egymástól: tehát a jel könnyen megragadható legyen. Ez abban az esetben valósul meg leginkább, amikor a jelek és a körülvevő és a jeleket mintegy hordozó felület közt nagy szín- és megvilágítási-erősségi különbség érvényesül.

A kérdés mélyébe tekintve megállapítható: egészen mások az érzéki felfogás merőben lélektani és az elemi művészi átélés követelményei. A könnyű és szabatos felfoghatóság maximális szín- és fényteltsegi különbséget kíván. Viszont a művészi jellegű mozzanatok — bár nem zárják ki az ellentétes elemeket — az összehangolás irányában hatnak. Ezért az inkább csak színteltségileg különböző tarka jelek és jelhordozó felületek szépek és kellemesek, de lélektanilag jelzési célra nem megfelelőek.

Jelhordozásra a legvilágosabb fényteltített szín: a fehér, jelzésre pedig a tarka, de még jobban a merő megvilágításos szürke színek, legjobban pedig a leggyengébb fényteltettséggű s a megvilágítás hiányát kifejező feketék felelnek meg. Fehér és tarka szín együttese részben érzéki szenzáció, részben művészi hatás kiváltására használható. Ilyen színekombinációnál sok zavaró mozzanat merül fel. Így pl. a fehér alapon alkalmazott tarka, különösen a kevésbé telített színek sápadt, elmosódó és a környező fehérbe olvadó jelleget mutatnak. Színcsengetésük a fehéren nyilván csökken és szétfolyik. Sötét, illetve fekete alapon ez a színérvényesülési tünemény pozitív jellegű lesz; teltebb, határozottabb csengést nyernek. Jelközlésre a tarka színek mind érzéki tartalmuk, mind összeolvadó természetük miatt kevésbé alkalmasak. Bizonyos határok közt mégis felhasználhatók. E határt feketével való telítődésük szabja meg.

A sík felületen prezentált jelek és jegyek felfoghatósága éles és szabatos megkülönböztetést kíván. Ennek a kívánalomnak csak a fehér és fekete felel meg. A legvilágosabb fehér és a legsötétebb fekete világossági különbségét 1 : 100 fejezi ki. A legerősebb világossági kontraszt e két szín közt áll fenn. Akár a fehér és a telített és telítetlen tarka színek, valamint szürke árnyalatok; akár a legsötétebb fekete és a többi világosabb szürke és tarka árnyalatok különbsége jóval kisebb ennél. A maximális világosság-különbség folytán ez a két szín a legalkalmasabb jelzésre és jelhordozásra.

Vajjon jelhordozásra a fehér, jel céljára pedig a fekete szín a legmegfelelőbb? Fekete felületeken is lehet fehér, illetőleg világos jeleket alkalmaznunk, de ezek összeszűkülő, beolvadó, felszívódó jellegűek lesznek.

Mint színnek: a fehérnek is, a feketének is megvan az önmagában való érzelmi, hangulati és esztétikai jelentősége. Optikai valóságukban két olyan szélső, ellentétes, de egymást mégis kiegészítő minőséget képviselnek, melyet a hangsorhoz hasonlítható szürke fokozatok kötnek össze. Merőben mint színt szemlélve, semmi nincs bennük. A fehér teljes nyíltság, kitöltetlenség; valami, ami bármiféle színt befogadhat, tehát csupa lehetőség. Ezzel szemben a fekete csupa kitöltöttség, le- és bezártság. Minden szín és fény lehetőségének a kioltottságát fejezi ki. A fehér hangulata friss, hívó és csengésselölti; a feketéé befejezett, mozdulatlan, hallgató és gyászos. A fehérnél mindig valami előtt, a feketénél már minden szín- és fénylehetőség után vagyunk.

E két szín ellentétésségén át is nagyszerűen egybevá. Önmagában bármelyik is mind optikai, mind életjelképi és esztétikai-érzelmi tekintetben valamiképpen mindig semmi. Összekapcsolva azonban mindig valamit jelenítenek meg: mindennél jobban kifejezhetik összehangoló ellentétésségük eszközével a dolgok megjelenési szerkezetét és alkatát. A fehérén megjelenő fekete teljes elhatárolódást, merő kiemelkedést fejez ki. Ezért különösen jelentéstolmácsoló optikus jelek céljára minden más színminőségnél megfelelőbb ennek a két ellentétésségén át is egymást feltételező színnek komoly, tárgyilagos, tartózkodóan egy jelentésű és merőben csak jelölő együttese.

Fejtegetésünk eredményeként a következőket szűrhetjük le: A könyvet testi mivoltában felépítő részelemek, a lapok és az általuk hordozott „megjelenített” jelek színlehetőségei — bár választásunk és kialakításunk önkénye szerint akármilyen színű lehet a lap is, és a jel: a betű is — rendkívül szoros meghatározottságúak. A könyvi mivolt és a célszerűségből, lélektani követelményekből fejlődő belső könyvszerűség folytán a könyv belsejében szinte korlátlan uralom illeti meg a fehér és a fekete színt. Ezért a könyv fehér lapjain fekete jelek, jegyek útján hordozza, őrzi és tárja felénk jelentéstartalmát.

A fehérén és a feketén kívül természetesen egyéb színeknek, különösen a telített, pozitív hatású tarka színeknek is juthat szerep a könyv lapjain, annak belső világában. Ez a szerep azonban csak igen szűk keretek közt mozoghat: vagy a díszítés, vagy a figyelemfelkeltés céljára szolgál. Tarka szín semmiképpen sem illik a könyvbe: a fehér és fekete nyugodt összhangú, érzelemtől mentes birodalmába.

A tarka és a szürke színeket ki kell zárni a könyv belsejéből. De ez a kizárás nem száműzetést jelent. Hiszen megvan az autark birodalmuk: szabadon csendülhetnek, ömölhetnek el a könyv külső köntösén, művészi valóságán.

VARGA SÁNDOR FRIGYES.